

ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено тенденції розвитку конкурентоспроможності України та її регіонів в контексті сучасних економічних реалій. Виявлено основні проблеми, що стримують та уповільнюють розвиток конкурентоспроможності, досліджено позиції України у світових рейтингах, запропоновано рекомендації з інтенсифікації конкурентних позицій регіонів та держави в цілому.

The article investigates the trends of competitiveness of Ukraine and its regions in the context of current economic realities. The main problems that hinder and slow down the development of competitiveness are highlighted, Ukraine's position in the world rankings is investigated, and recommendations on the intensification of the competitive position of regions and states are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В наші дні існує велика кількість міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу. Глобальні дослідження, що здійснюються поважними організаціями, вивчають найбільш цікаві сфери життєдіяльності суспільства, а отримані результати використовуються для порівняння їхніх соціально-економічних, політичних та культурних позицій різних країн світу.

Національна економіка має посісти гідне місце у конкурентному глобальному ринку. Це єдиний шлях підвищення рівня добробуту громадян до рівня економічно розвинутих держав світу. Саме тому вивчення шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки України є важливим та актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблематика оцінювання конкурентоспроможності національних економік вже давно набула важливого значення у макроекономічній політиці розвинених країн світу. Відповідно особливе місце посіли теоретичні дослідження факторів забезпечення конкурентоспроможності та їх оцінювання, що здійснені такими зарубіжними вченими як: Крістіан Кетелс, Пітер Кругман, Брайан Сноудон, Джордж Стоунхаус, Фрідріх фон Хайек, Клаус Шваб, Йозеф Шумпетер. Зокрема необхідно відзначити наукові здобутки Майкла Портера та Ксав'є Сала-і-Мартіна, які були критично розглянуті і суттєво доповнені у наукових працях багатьох сучасних вчених, зокрема, таких як: Л. Антонюк, Н. Статівка, О. Швиданенко, Д. Лук'яненко й А. Поручника та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує необхідність доопрацювання комплексного підходу до оцінювання конкурентоспроможності національних економік в умовах посилення глобалізації світового господарства. Головним чинником підвищення конкурентоспроможності держави має стати визначення її функціональної ролі у світовому господарстві, що забезпечуватиметься відповідним конкурентним потенціалом. Необхідною є розробка нового підходу до оцінювання соціально-економічного розвитку країни, як комплексної, системної оцінки факторів розвитку.

Постановка завдання. Мета статті – поглиблення системного підходу з питання доповнення і вдосконалення теоретико-методологічних засад оцінювання глобальної конкурентоспроможності національної економіки та розробка рекомендацій щодо перспективних напрямків підвищення конкурентоспроможності України в цілому, та її окремих регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день в світі існує безліч рейтингів конкурентоспроможності, що обраховуються як державними, так і недержавними світовими інституціями. Найпоширенішими та найбільш повними є наступні: індекс глобалізації (KOF, Index of Globalization), глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI), індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI), індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI) тощо [1].

У 2013 році Всесвітній економічний форум (ВЕФ) вперше підготував дослідження конкурентоспроможності областей України. Згідно з даними дослідження, у 2013 році Україна опустилася в рейтингу всесвітньої конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту з 46-го на 54-те місце. У 2008 р. у цьому рейтингу було 55 держав. Україні вдалося обігнати лише Венесуелу.

У своєму дослідженні ВЕФ проаналізував конкурентоспроможність 12 регіонів України. Північний і центральний регіони країни представляли місто Київ, Сумська, Полтавська, Вінницька і Черкаська області. Східний регіон включав Дніпропетровську і Донецьку області. Західний – Львівську, Хмельницьку області і Закарпаття. На півдні ВЕФ досліджував бізнес-середовище Криму і Херсонської області. Ці області, на думку Всесвітнього економічного форуму, репрезентативно представляють «різні економічні структури і культурні особливості» [1].

При дослідженні конкурентоспроможності регіонів України ВЕФ урахував 12 критеріїв. Серед них: рівень розвитку інфраструктури; фінансового ринку; ринку праці, ринку товарів і послуг; макроекономічна стабільність; охорони здоров'я та розвитку освіти – як початкової, так і вищої.

Серед лідерів опинилися Закарпатська та Львівська області, тоді як Донецька показала невисоку конкурентоспроможність.

Гірші показники у Автономній Республіці Крим (3,99 бала), Полтавської (4,02 бала), Вінницької (3,98 бала), Херсонської (3,9 бала) і Черкаської (3,85 бала) областей. Абсолютним лідером конкурентоспроможності в Україні визнано місто Київ, показник якого (4,25 бала) відповідає рівню Хорватії. Трохи відстала Дніпропетровська область (4,24), що випереджає Кіпр. Високі оцінки мають західні області: Закарпаття випереджає за розвитком Туреччину, Хмельницька область – Бразилію, Львівська – на рівні з Росією. Несподівано низькою виявилася конкурентоспроможність Донецької області – її бал (4,07) є середнім по Україні і збігається з рівнем Сумської області. Рівень останньої не набагато випереджає Вірменію і поступається Боснії і Герцеговині [1].

Нинішні конкурентні переваги, що забезпечили вигідне становище України на світових ринках низькотехнологічної продукції – металургії, хімічної промисловості, нафтопереробки, поступово втрачають своє значення. Базових конкурентних переваг для національного товаровиробництва, які, фактично, зводяться до економіко-географічних умов, ресурсної забезпеченості, наявності масштабної транспортної інфраструктури та поки ще значної кількості освіченого населення, для ефективної конкурентної боротьби в глобальній економіці вже катастрофічно недостатньо. До того ж, слід розуміти, що значна частина конкурентних переваг фактично набула Україною за рахунок дешевої робочої сили, заниженого курсу національної валюти, прямого чи прихованого субсидування галузей, отримання «тіньових» прибутків, експлуатації природних та екологічних ресурсів тощо [2].

Між тим, темпи інноваційного та науково-технологічного розвитку, які мають створювати для України новітні конкурентні переваги в умовах глобалізації, є вкрай недостатніми. Практика засвідчує, що в економіці України досі не створено реального попиту на інновації з боку вітчизняних підприємств, які не відчувають потреби їхнього запровадження.

Україна все ще залишається у групі країн, які не досягли середнього показника конкурентоспроможності, і значно відстає від найбільш розвинутих держав світу. Динаміку місця України у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності представлено на рис. 1.

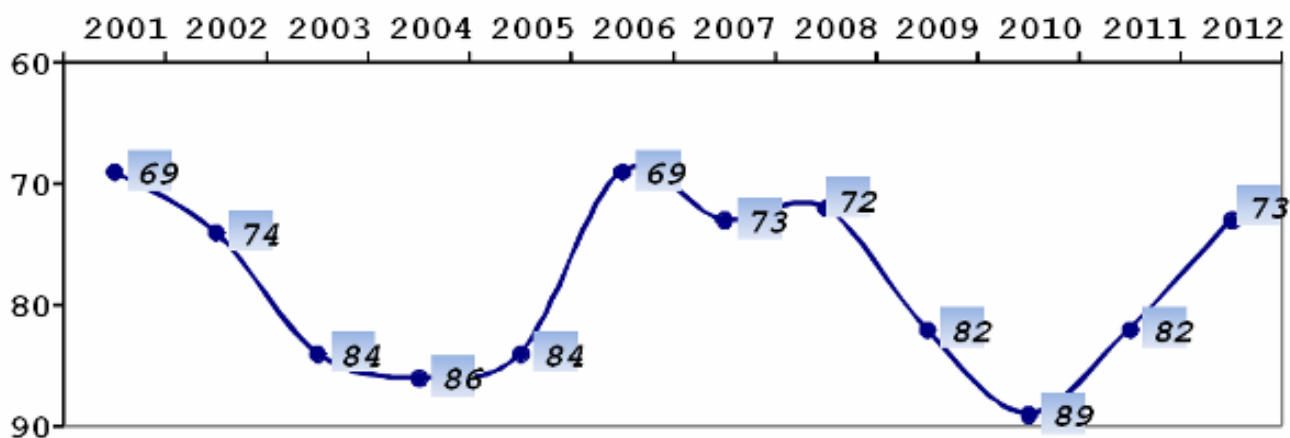

Рис. 1. Позиція України у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності, 2001–2012 рр. (за даними [1])

Однією з ключових тенденцій розвитку нашої держави на сьогоднішній день стає вихід на глобальний рівень задоволення попиту на товари і послуги та поступове підвищення свого місця у вищенаведених рейтингах. Галузі спеціалізації регіонів поступово перетворюються на суб'єкти глобальної конкуренції. Відповідно, підвищення конкурентоспроможності цих регіонів стає вагомим чинником не тільки соціально-економічного розвитку країни, але й підвищення її конкурентоспроможності в цілому [3].

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2012–2013 роках за складовою «інновації» Україна посідає 71-е місце. Найбільший вплив на підвищення значення рейтингу України у 2012–2013 роках за складовою «інновації», порівняно з попереднім звітним періодом, мали зміни таких її показників, як: якість науково-дослідних інститутів (підвищення на 8 позицій); державні закупівлі новітніх технологій і продукції (підвищення на 15 позицій); наявність вчених та інженерів (підвищення на 26 позицій); кількість патентів, отриманих на 1 млн. населення (підвищення на 20 позицій). За складовою «інноваційна спроможність» Україна у 2012–2013 роках втратила 16 позицій. Це було пов'язано з тим, що підприємства частіше використовують іноземні технології (шляхом отримання ліцензій), ніж вітчизняні розробки та дослідження.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2012–2013 роках, за складовою «технологічна готовність», Україна піднялася на 1 позицію і посідає 81-е місце в світі. Варто відзначити, що у 2012–2013 роках майже всі показники складової «технологічна готовність» покращилися. Зокрема, такі, як: «рівень освоєння технологій» (підвищення на 2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (підвищення на 15 позицій), «Інтернет-користувачі» (підвищення на 4 позиції) [4].

Підсумки дослідження складових інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років свідчать про підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу – від наукової розробки до інвестування масового виробництва. Це сприяло покращенню місця України у міжнародних рейтингах [3].

Оновлення влади, яке відбулося в Україні, створює потенційну можливість для прискорення темпів просування нашої країни на шляху до впровадження сучасних чинників конкурентоспроможності національної економіки. Відбувається одночасне посилення відкритості вітчизняної економіки та усунення значної частини «штучних» засобів досягнення її конкурентоспроможності, зокрема внаслідок впорядкування податкових пільг та субсидій.

З 1 січня 2013 року в нашій державі набули чинності наступні Закони України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо плати за приєднання до мереж суб'єктів природних монополій» [5], «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [6] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо відміни реєстрації декларації про відповідність» [7]. Реалізація положень цих законів стане наступним кроком в поліпшенні позицій України за показниками Рейтингу умов ведення бізнесу.

Поліпшення інституційної структури економіки, поширення стимулів до прозорості та легальної прибуткової економічної діяльності мають стати основою глибинної детінізації української економіки. Потенціал примусової детінізації, яка відбулася внаслідок впорядкування податкового адміністрування, скасування пільг, зменшення диференціації митних тарифів, розподілу бюджетних видатків, заходів щодо фінансового контролю тощо, поступово вичерпується. Подальше залучення до офіційного господарського обороту коштів, які обслуговують тіньові економічні операції, або вивезені за кордон, потребує розробки спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого в цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалу [4].

За даними «Звіту про конкурентоспроможність регіонів України – 2013», підготовленого Фондом «Ефективне управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), за складовою розвитку інфраструктури – всі регіони країни мають високі оцінки якості залізничної інфраструктури і низькі оцінки якості автодоріг, інфраструктури портів і повітряних перевезень. Наприклад, Харківська область за якістю залізничної інфраструктури посідає 11 місце в глобальному рейтингу, що відповідає рівню Нідерландів. Що стосується столиці, то інфраструктура залишається її конкурентною перевагою не тільки серед регіонів України, але й у порівнянні із 148 країнами світу. За підсумками 2013 року Київ має оцінку значно вищу середньої по Україні, і займає 32-е місце у світі. Гірша оцінка за цією складовою в Тернопільській області, що відповідає 101-му місцю у світовому рейтингу (рівень Румунії та Албанії).

За рівнем розвитку бізнесу середня оцінка регіонів України нижча ніж середня в світі. Разом з тим, вона вища за середні показники країн СНД та ЦСЄ. Стримує зростання позицій регіонів з даної складової недостатньо широкий ланцюжок доданої вартості і низький рівень розвитку виробничих процесів. Безумовним лідером за рівнем розвитку бізнесу в Україні другий рік поспіль є Донецька область, яка демонструє високі результати й за світовими мірками. Вона знаходиться на рівні 53-го місця у світі, що відповідає результатам Естонії, Чилі та Мексики. Про те, що український бізнес не здатний успішно конкурувати на глобальному ринку, свідчать і результати спеціального дослідження Фонду, проведеного в рамках підготовки «Звіту про конкурентоспроможність регіонів України – 2013». При тому, що український бізнес має відносно високу динаміку змін і потенціал до розвитку в певних сферах, йому часто не вистачає знань, технологій і фінансових ресурсів, а іноді й просто «культури» ведення бізнесу [4].

Україна належить до держав з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку.

Протягом 2010–2013 років на розвиток промисловості негативно впливала несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка характеризувалася зниженням попиту та низхідною ціновою динамікою на товари вітчизняного виробництва на зовнішньому ринку. З огляду на високий рівень експортоорієнтованості вітчизняного виробництва та підвищення вартості енергоносіїв, погіршилося фінансово-економічне становище промислових підприємств – і, як наслідок, знизилися темпи промислового виробництва в цілому по Україні.

Основними факторами, що стримують розвиток конкурентоспроможності України як на загальнодержавному, так і на регіональних рівнях, є:

- повільні темпи реформування державного сектору, корпоратизації державних підприємств та інтеграції за галузевими ознаками;
- неефективність існуючої системи управління та менеджменту суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсутність належної прозорості при прийнятті стратегічних рішень;
- високий ступінь фізичного і морального зносу основних фондів у галузі транспорту та зв'язку;
- нерівномірність забезпечення телекомунікаційними послугами та обмеженість доступу користувачів до загальнодоступних телекомунікаційних послуг (особливо у сільській, гірській місцевостях);
- значний рівень енергозалежності України від імпорту вуглеводнів за недостатнього обсягу залучення інвестицій в розвідку й видобуток вуглеводнів та модернізацію нафто – і газотранспортних мереж;
- низька частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел (складає лише близько 1%). У розвинених країнах Європи цей показник становить не менше ніж 10–15%.

В умовах зниження попиту на традиційних для вітчизняних товарів та послуг зовнішніх ринках, посилення конкуренції за доступ до інвестиційних ресурсів і здійснення протекціоністських заходів окремими державами, необхідно насамперед створити системні довгострокові стимули для активізації розвитку стратегічних галузей вітчизняної промисловості [8].

Серед ефективних першочергових напрямків державної економічної політики у векторі підвищення конкурентоспроможності можна виділити:

- розвиток конкурентоспроможного автомобілебудування;
- створення умов для проведення модернізації, технічного переоснащення, перепрофілювання діючих та відкриття нових підприємств агропромислового комплексу та сільськогосподарського машинобудування, налагодження внутрішнього виробництва інноваційної сільськогосподарської техніки та обладнання для харчової і переробної промисловості та сільськогосподарських підприємств;
- забезпечення сталого функціонування та розвитку авіабудівної галузі;
- забезпечення комплексної державної підтримки розвитку пріоритетних високотехнологічних галузей;
- забезпечення розвитку суднобудування шляхом підвищення конкурентоспроможності підприємств;
- формування раціональної структури оборонно-промислового комплексу;
- визначення стратегії розвитку фармацевтичної галузі та реалізація державної політики імпортозаміщення у галузі.

Конкурентоспроможність регіону залежить від здатності впроваджувати інновації, модернізувати виробничі й технологічні процеси, пристосовуючись до мінливих умов навколишнього середовища. У сучасних умовах конкурентне економічне становище суб'єктів регіональної економіки визначається їхньою здатністю здійснювати господарську діяльність у ринковому середовищі на умовах самостійності та самофінансування [9]. Це принципово нове явище глибоко пронизує всі сфери діяльності підприємств і організацій, їхню конкурентоспроможність можна визначити як потенційну можливість займати відповідну нішу на ринку товарів та послуг, що забезпечують суб'єкту ринкових відносин стійке фінансове та економічне становище. Конкурентоспроможність регіону, на відміну від конкурентоспроможності національної економіки, характеризується непрямою конкуренцією регіонів в межах єдиної економічної системи. Важливий аспект конкурентоспроможності – рівномірність розвитку країни [10]. Консервування депресивного стану окремих регіонів означає їх подальше суттєве відставання від інших частин країни. Це є суттєвою вадою соціально-економічної політики будь-якої держави.

Висновки і перспективи подальших розробок. Формування конкурентоспроможності регіонів виступає важливою умовою підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Дослідження цих питань буде ефективно сприяти вирішенню складних соціально-економічних проблем, з якими стикається Україна. У сучасних умовах пріоритетним фактором є інноваційний вектор розвитку економіки. Набуття регіоном статусу конкурентоспроможного на світовому рівні має починатися з підвищення рівня конкурентоздатності в межах національної економіки. Такий підхід дозволить аналізувати і вдосконалювати конкретніші щодо регіону чинники зростання міжнародної конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності регіонів України та держави в цілому передбачає перехід на якісно нові, інноваційні форми організації. Такою формою є кластери – територіально-галузеві добровільні неформальні об'єднання підприємств і організацій, які при розробці та реалізації стратегії розвитку відповідного сектору економіки тісно співпрацюють з науковими, навчальними, фінансовими, консалтинговими та іншими організаціями, органами місцевої влади з метою підвищення рівня конкурентоспроможності всіх учасників об'єднання. Формування кластерів має здійснюватися на основі об'єктивних конкурентних переваг регіону з врахуванням їхніх можливих змін у перспективі. Кластер як елемент стратегії розвитку регіону повинен ураховувати й не суперечити загальній стратегічній лінії розвитку території. Саме теоретико-методологічні основи функціонування кластерів є перспективним напрямком дослідження й для науковців, й для працівників реального сектору економіки, апарату державного управління, керівників.

Список використаної літератури

1. Звіт з глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2012-2013>.
2. Статівка Н. В. Управління інноваційною діяльністю в умовах глобалізації: монографія / Н. В. Статівка М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю.Бабаєв та ін.; за заг. ред. держ. упр., проф. М. А. Латиніна. – Х.: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – С. 53–67.
3. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>. – 20.02.2014 р.
4. Хто попереду? Юридичний вісник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yuricom.com/ru/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=2559. – 21.02.2014 р.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо плати за приєднання до мереж суб'єктів природних монополій» від 22.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5021-17>.
6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 02.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відміни реєстрації декларації про відповідність» від 02.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5312-17>.
8. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія / Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
9. Krugman P. Competitiveness: a dangerous obsession / P. Krugman / Foreign Affairs 73(2). – P. 28–44.
10. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014.